

OPERA DEI REVELARE HONORIFICUM EST

Zbornik radova u čast Baziliju Pandžiću, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Matica hrvatska- Ogranak Grude, Mostar – Grude, 2018., 410 str.

Doista su u našoj literaturi vrlo rijetki zbornici radova posvećeni zaslužnim ljudima koji su doživjeli sto godina. Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM presretna je jer u njoj živi i djeluje fra Bazilije Pandžić, koji je 30. siječnja 1918. napunio stotinu godina. Naslov zbornika je izvanredan: *Opera Dei revelare honorificum est*, a sadrži, osim predgovora, uvodnika i jednog priloga, 13 veoma kvalitetnih radova na 410 stranica. Fra Bazilije je sav svoj radni vijek, više od 40 godina, radio kao arhivar Generalnog arhiva Franjevačkog reda u Rimu, istražujući osim u vatikanskim i u svim rimskim arhivima. Objavio je 21 znanstvenu knjigu i 2 knjige sjećanja, stotine znanstvenih i stručnih rasprava te brojne članke u novinama i časopisima. S ponosom ističemo da je napisao *positio* za kanonizaciju fra Nikole Tavelića, zatim 3 sveska *Acta Franciscana Hercegovinae i Hercegovački franjevci sedam stoljeća s narodom*; njegova „sabrana” djela na CD-u, „gdje je presnimljeno ... oko deset tisuća stranica” (str. 12).

Srećko i Domagoj Tomas su u radu *Rodoslovlje drinovačkih Pandžića* istražili sva mjesta u kojima ima Pandžića, a posebnu su pozornost posvetili drinovačkim Pandžićima. Svestranom analizom zaključili su da su prema popisu fra Pavla Dragičevića (iz 1742.) drinovački (Pančići) Pandžići nastali od Glavaša, „i to od obitelji Ante Glavaša” (str. 33). Veoma je moguće da je fra Anđeo Glavaš utjecao na svoga brata Andriju da, zbog velikih zasluga fra Ante Pandžića za župu Drinovce i za fra Anđelov uspjeh, svoju obitelj preimenuje u Pandžiće. Iz te je obitelji potekao Stjepan, odnosno fra Bazilije.

Fra Andrija Nikić u radu *Starohrvatska prezimena u Drinovima do 1871. godine* navodi mnoge činjenice iz fra Bazilijeva života, primjerice, da je za tisak priredio popis katoličkih obitelji biskupa fra Pave Dragičevića iz 1742. i biskupa fra M. Bogdanovića iz 1768., prema kojima su Drinovci pripadali staroj župi Imota, koja se nalazila u sastavu Neretvanske krajine, koja je kasnije bila dio Bosanskog Kraljevstva. Nju su Turci okupirali 1475. godine i držali više od četiri stoljeća pod svojim zulumima. „Paškal Buconjić svojom knjižicom na talijanskom jeziku o uzrocima ustanka uspio je pridobiti tadašnje europske sile te su na Berlinskom kongresu 1878. dale Austro-Ugarskoj da uvede mir i red u Bosni i Hercegovini” (str.

37). Franjevci imotskog samostana služili su područje Drinovaca, Ružića, Tihaljine i Gruda sve do Požarevačkog mira 1718., otkad se za spomenuto područje brine kreševski samostan. Nikić donosi i kratak fra Bazilijev životopis: „Gimnaziju je pohađao na Širokom Brijegu, bogosloviju u Mostaru i Rimu. Na sveučilištu *Antonianum* doktorirao je tezom o Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji, a potom i orijentalistiku na državnom sveučilištu *La Sapienza*. Završio je studij arhivistike i paleografije. Godine 1947. imenovan je generalnim arhivarom i analistom Reda male braće. Tu dužnost obavljao je 37 godina (do 1985.). Već 1950. predstavio je javnosti Franjevački arhiv. Sada živi u samostanu na Humcu. Autor je brojnih knjiga i članaka iz područja povijesti i duhovnosti” (str. 38). Svojevrсна „kruna” njegova rada su *Annales Minorum* od 1661. do 1680. „Njegov rad karakterizira temeljit uvid u arhivsku građu, a istraživačkom metodom slijedi najbolje uzore tradicionalne crkvene, europske i hrvatske historiografije i njezine metode vjerske, socijalne, kulturne i političke povijesti. Obradivao je i obrađuje teme iz crkvene, franjevačke i hrvatske povijesti u širokom vremenskom rasponu od početka kršćanstva, preko srednjeg vijeka do današnjih dana” (str. 41). U 2. dijelu rada Nikić navodi 91 starohrvatsko prezime u Drinovcima.

Prilog Srećka Tomasa, *Obitelj fra Bazilija Pandžića u početnoj fazi njegova života* (str. 51-99), ima osim uvoda i zaključka pet dijelova koji su veoma različiti ne samo po sadržaju nego i po dužini. U uvodu spominje kako je malom Stjepanu (fra Baziliju) „glavni učitelj bio upravo njegov otac Nikola, kao i to da mu je stric Ivan „omogućio nastavak školovanja u širokobriješkoj franjevačkoj gimnaziji” (str. 53). Prvi spomen sela Drinovaca nalazi se u „turskom popisu sela Imotske i Ljubuške krajine sastavljenom 1585.” (str. 53). Nakon toga autor opisuje sve faze života na području Drinovaca počev od ranog neolitika u Ravlića pećini pa do pada pod Turke. Zatim prelazi na opis „života” župe Drinovci ili pak župa u kojima se nalazilo selo Drinovci. Uspon Drinovčanina fra Paškala Buconjića (osobito nakon što je postao biskup) obično se smatra „prekretnicom i preporodom Drinovaca” (str. 56). Zatim poimence navodi oko 250 Drinovčana koji su do 1945. pohađali širokobriješku ili travničku gimnaziju. Potom navodi brojne Buconjićeve zasluge za čitavu BiH. Tako, primjerice, ističe kako je „biskup Buconjić jedan od najzaslužnijih što je tzv. Hercegovački ustanak 1875. prerastao u međunarodni diplomatski problem te je Berlinski kongres 1878. omogućio Austro-Ugarskoj da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu i tako je izbavi iz četverostoljetnog osmanlijskog ropstva” (str. 57). U drugom odlomku potanko opisuju fra Bazilijevo rođenje i pučko školovanje. Navodi da je Bazilije isti dan rođen i kršten, a krsno mu je ime *Stipe* kapelan upisao u maticu krštenih. Veoma je zanimljiv odlomak o glavarima iz Pandžića roda kada Filip (Pilip) moli

sve svoje sinove i ukućane „da okupljeni proslave najdražu kršćansku svetkovinu – Božić” u Filipovoj kući (str. 67-68). I nakon detaljna opisa četrdeset i jednog člana kućanstva djed Filip upoznaje ih još kada su i radi čega uzeli prezime Pandžić umjesto svog Glavaš. Velik je problem gladi 1917. u Hercegovini: „*Velika je oskudica i nestašica u našim Drinovcima i Ercegovini nastavljena i nakon rata, kada su mnogi umirali od gladi. Mi smo imali sriću da iz naše uže obitelji niko nije umro od gladi, jer smo se svi držali skupa i međusobno pomagali. Ali, kako znate u obiteljima naših daljnjih rođaka bilo je umiranja od gladi, a neka su njihova dica odvedena u Slavoniju na doranu da se spase od sigurne smrti*” (79). Rad završava s dva životopisa: o prvom fakultetski obrazovanom Drinovčaninu, svjetovnjaku koji je završio Pravni fakultet u Zagrebu; drugi je životopis prvoga doktora znanosti iz Drinovaca. Riječ je o Filipovu sinu Krešimiru koji je 31. srpnja 1923. obranio doktorsku radnju *Das romantische Wesen in Franz Sternbalds Wanderungen von L. Tieck*. „Partizani su ga strijeljali 8. veljače 1945., zajedno s petoricom subraće u Mostarskom Gracu, gdje su se bili sklonili” (str. 90).

Slijedi prilog fra Ante Marića *Stjepan Pandžić, fra Bazilije, dak Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu*, u kojem donosi najnužnije podatke. Šk. god. 1929./1930. primljen je u prvi razred kao vanjski đak, eksternist, a završio ga je s vrlo dobrim uspjehom, kao i drugi razred, koji nije pohađao kao vanjski đak. Kako je završio 3. i 4. razred autor nije naveo, a „niži tečajni ispit – malu maturu ... završio je vrlo dobrim” (str. 106); naveden je pod br. 10. među učenicima koji su ispit s dobrim uspjehom položili (usp. str. 107). Peti razred je pohađao 1933./34., a šesti 1934./35. nakon kojega je „obukao habit 4. srpnja 1935. godine” na Humcu te uzima redovničko ime fra Bazilije. Na Humcu je godinu dana bio u novicijatu, a potom je nastavio gimnaziju na Širokom Brijegu, koju završava 1938., kada je bio „oslobođen od polaganja usmenog ispita” (str. 114).

Mile Bogović u svom prilogu *Hrvatski institut za povijest u Rimu – prošlost i perspektive*, govori o važnosti vatikanskih arhiva za hrvatsku povijest i o načinu kako su se naši povjesničari njime koristili prije službenog otvaranja 1881. s dostupnom građom do konca pontifikata Pija XI. (1939.), a potom daje sažetak rada naših povjesničara od otvaranja Arhiva do osnutka Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu 1962. Potom se prikazuje djelovanje Instituta, zatim govori o hrvatskim studentima crkvene povijesti, a zatim o pokušajima obnove Instituta nakon uspostave Republike Hrvatske. Kad je 1855. godine A. Theiner postao ravnateljem Vatikanskog arhiva „na Strossmayerov nagovor priredio je dva sveska izvora o Južnim Slavenima” (str. 110). Zahvaljujući Theineru I. Kukuljević Sakcinski radio je u Vatikanskom arhivu od 10. prosinca 1856. do 21. siječnja 1858., a rezultate rada

iznio je u radu *Izvjestje o putovima kroz Dalmaciju u Napulj i Rim*. U završnom dijelu priloga Bogović predlaže kako bi trebalo urediti Institut.

Dr. fra Dominik Mandić – uzor, učitelj i mentor B. Pandžića rad je fra Roberta Jolića u kojem tvrdi „da nitko nije toliko utjecao na život fra Bazilija Pandžića kao fra Dominik Mandić”, a do tog je došlo sasvim slučajno, kako piše provincijal Mandiću, jer je Bazilije trebao pohađati doktorski studij povijesti u Freiburgu u Njemačkoj, ali nije dobio vizu i jedino je preostao Rim, tj. da ga Mandić smjesti u *Antonianum*, na kojem može pohađati poslijediplomski studij i polagati ispite. Tako je fra Bazilije u Rim dospio zacijelo krajem ratne 1942. i ostao ondje više od 50 godina. Prvih 10 godina stanovao je zajedno s Mandićem, koji mu je u svemu bio potpora, a on je Mandiću pomagao u svemu što je mogao (str. 137). Postojala je dugogodišnja i raznovrsna čvrsta povezanost i uzajamno potpomaganje između fra Bazilija i fra Dominika. Bazilije je bio spona između Provincije i braće u Americi. „Jedan od Mandićevih informatora bio je i Pandžić, koji je ujedno obavljao za Mandića brojne poslove kako bi pomogao porobljenoj braći” (str. 147). Neko je vrijeme nezaobilazna tema koja je punila njihova pisma bio tzv. „hercegovački slučaj”. „Mandić je svesrdno pomagao Pandžića i dok je bio u Rimu, ali i nakon što je odselio u Ameriku, pratio njegov znanstveni rad, pohvalno pisao o njegovim objavljenim djelima, osobito hvalio njegov rad na objavljivanju novih svezaka franjevačkih Anala (*Anales*) i na uređenju novih svezaka građe u središnjem franjevačkom arhivu u Rimu” (str. 157).

Preostali prilozi ne govore o fra Bazilijevu životu i djelovanju. Franz Posset u svom prilogu *What do Marko Marulić and Martin Luther have in common?* piše o sličnostima i različitostima između M. Luthera i M. Marulića, a najviše se zadržava na njihovom poimanju i objašnjenju „evanđeoske istine” - *Evangelica Veritas*.

Svoj rad *Dominikanac fra Pavao Dalmatinac kao prvijenac visokog školstva, pravne znanosti i teologije u Hrvata (XIII. st.)* Stjepan Krasić započinje izlaganjem o sveučilištu kao jednom od najoriginalnijih, najvećih i najljepših dostignuća europske civilizacije srednjega vijeka na intelektualnom području, a potom govori o osnivanju Dominikanskog reda i njegova uključivanja u tadašnja sveučilišta. Sretnom okolnošću smatra što je Dominikanski red osnovan (1213./1214.) upravo u vrijeme nastajanja prvih sveučilišta u Europi kao i to da je Pavao iz Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva (*Paulus de Hungaria*) stupio u novoosnovani Dominikanski red dok je bio profesor prava na Sveučilištu u Bologni. Kronika *Commentariolum de Provinciae Hungariae originibus* koju je 1259. sastavio fra Petar, prior samostana u Sárospataku, navodi da je 30. svibnja 1221. osnovana Ugarska provincija s magistrom fra Pavlom na čelu kao

jedina provincija u čitavom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, a fra Pavao je kao misionar djelovao u Slavoniji, Bosni i Dalmaciji.

U svom prilogu Ćirilični slovoпись i hrvatski fonopis u Besjedama (1616.) *Matije Divkovića* Zvonko Pandžić piše da je ta zbirka propovijedi jedna od iznimno značajnih i jezično najutjecajnije knjige hrvatskog jezika. Povijesno-sociolingvistički gledano nemjerljiv je njezin utjecaj na stvaranje i širenje književnoga hrvatskog jezika štokavsko-ijekavske dijalektne osnove, jer se iz nje propovijedalo i u Dalmaciji, Slavoniji te u Dubrovačkoj i Stonskoj (nad)biskupiji, vrlo često na otocima i u Istri, u crkvama kako latinskoj tako i crkveno-glagoljaškog obreda, različitim carstvima i granicama usprkos.

Marinka Šimić je predstavila prvo etnografsko djelo s hercegovačkog područja *Drveni strojevi* fra Martina Mikulića, svojevrsni izbor leksika i ostalih jezičnih sredstava raznovrsna podrijetla, s ciljem zapisivanja i očuvanja starih običaja, alata, odjeće, zanimanja, igara (time i samih riječi) sve kroz zanimljivo pripovijedanje. Autorica ukazuje na tri leksička sloja u Mikulićevu opusu.

Slijedi rad Draženka Tomića: *Vrijednosna i prostorna dimenzija narodnih i religijskih motiva u djelima Mirka Jurkića* (1886.- 1965.), koji je realistički usmjeren narator, pjesnik, pedagog i prevoditelj.

Stjepan Tadić i Stjepan Trogrlić u radu *Progona hrvatskog svećenstva u Istri u vrijeme talijanske vojne vlasti (1918.- 1920.)* navode da je Londonskim ugovorom 1915. godine Istra bila obećana Italiji. Italija je bila započela s vojnim zauzimanjem Istre odmah nakon kapitulacije Austro-Ugarske 3. studenog 1918. Uspostavi talijanske vojne vlasti suprotstavilo se hrvatsko i (slovensko) svećenstvo, svjesno da će talijanska vlast nastojati eliminirati svaku „slavensku” nazočnost u Istri. Spas za svoje sunarodnjake vidjeli u sjedinjenju Istre s Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca. Istodobno se dio talijanskog klera u Istri stavio u službu talijanske politike. U radu *Mučeništvo je osobit Božji dar Crkvi i društvu*, s podnaslovom: *Crkva u Albaniji dobila 38 novih blaženih mučenika* biskupa Želimira Puljića donosi se kratko izvješće o beatifikaciji 38 novih mučenika u Albaniji i istodobno objašnjava razlika između fanatika i mučenika: „Srce mučenika ispunjeno je ljubavlju i mirom bez ikakve mržnje i osvete” (str. 337). Među beatificiranima su dvojica Hrvata pripadnika Male braće rodom iz Drinovaca. Albanija se ponosi svojim Jurom Kastriotićem (1405.- 1468.), kojeg je papa Kalist III. nazvao „Božjim atletom”, zatim sv. Majkom Terezijom kao i s ovih 38 blaženih mučenika 20. stoljeća.

Na kraju je otisnut prilog: *Podatci o prezimenima u Drinovcima do 1871. godine* koji je napisao fra Andrija Nikić. Zbornik nema nijedno kazalo i to smatram njegovim velikim nedostatkom.

Pavao Knezović